

ליל פיטורי גלנט נתן לגנץ הזדמנות שלא תחזור

גלעד הירשברגר, סיון הירש-הפלר ושאל אריאלי

20:00, 04 במאי 2023

התראות במייל

זה שנים ידוע שהמפתח לשינוי פוליטי בישראל טמון במחנה המרכזימין, ולכן במחנה המרכז-שמאל משקיעים מאמצים לשנות את עמדותיו. טובי המומחים שקדו על קמפיינים עם מסרים מתוחכמים, אך כל המאמצים שהושקעו בין מערכות הבחירות העלו חרס. מה קרה שדווקא עכשיו, בעת המשבר הפוליטי-החברתי החמור ביותר שידעה ישראל, הסכר נפרץ ואנו חוזים בסקרים באקסודוס של קולות ימין דווקא אל חיקו של בני גנץ?

כדי למצוא תשובות יש לחזור אחורה בזמן ולהבין את התהליכים הפסיכולוגיים-חברתיים שנזרעו עם תחילת המחאה, הנצו ולבלבו בלילה הדרמטי של 26 במרץ, שבו הודיע נתניהו על פיטורי שר הביטחון יואב גלנט, ונותנים עתה פרי ביכורים פוליטי בדמות סחף בדעת הקהל.

תנועת המחאה החלה לפעול לפני כארבעה חודשים עם פרופיל פוליטי-דמוגרפי צפוי: מבוגרים יחסית, אנשי מרכז-שמאל, ותיקי מחאת בלפור, פעילים נגד הכיבוש, אנשי אקדמיה ובוהמה. בשלושת החודשים הראשונים של המחאה התרחש מעבר הדרגתי ממפגינים כסופי שיער לצעירים עטורי בלורית. כמו כן, המחאה הרחיבה את שורותיה עם הצטרפות מצביעי ליכוד מאוכזבים, דתיים תומכי דמוקרטיה ואוכלוסיות רחבות שבימי שגרה אינן משתתפות בפעילות פוליטית. התופעה הזו קיבלה דחיפה משמעותית ב-26 במרץ, ליל הפגנת הצעירים בתגובה לפיטורי גלנט.

המחאה נגד ההפיכה המשטרית מורכבת. בצד הכרה בתוצאות הבחירות ובזכות הקואליציה למשול, היא דוחה את רצון הקואליציה לבצע הפיכה משטרית, בנימוק ששינוי שיטת המשטר הוא בגדר קו אדום משום שהוא ישנה את חוקי המשחק, ובין היתר ימנע אפשרות להחלפת השלטון בעתיד. ככלל, במאה ה-21 דיקטטורות לא קמות כאשר בניין הפרלמנט עולה באש ומתנגדי משטר נשלחים

למחנות ריכוז. במדינות כמו הונגריה ופולין לא מסתובבות ברחובות פלוגות סער, ואנשים לא נעלמים כמו בשלטון החונטה הצבאית בארגנטינה בשנות ה-70.

במאה ה-21 קמות "דיקטטורות שקופות", כפי שמגדירים זאת סרגיי גורייב ודניאל טריסמן בספרם "Spin Dictators" על שינוי פניה של העריצות במאה ה-21. בדיקטטורות שקופות השליטה לא נעשית באמצעות אלימות וטרור, אלא באמצעות התקשורת, האקדמיה, הצבא ושאר מוקדי הכוח המעצבים את התודעה. לאזרח בדיקטטורה שקופה יש חופש ביטוי כביכול, אבל המיקרופון העומד לרשותו קטן מאוד. המעבר מדמוקרטיה לדיקטטורה שקוף כל כך, שהוא עובר מתחת לרדאר. האזרח הממוצע, העסוק בעמל יומו, לא מרגיש באופן מיידי את השפעת שינויי החקיקה, לא שם לב לחדגוניות שהשתררה בתקשורת, או להחלפת האליטות הישנות בנאמני המשטר.

איומים על הזהות, כמו האיום על הדמוקרטיה, הם אמורפיים. קשה לראות ולהרגיש אותם, וקשה להבין את משמעותם עד שנהיה מאוחר מדי. זאת בשונה מאיומים פיזיים-קונקרטיים, כמו מלחמה וטרור, המובנים לכל ומורגשים היטב. כאן הציבור הישראלי הליברלי גילה חושים חדשים כאשר הגיב במהירות לאיום על זהות המדינה — איום חמקמק ושקוף שקל מאוד לפספס.

היו אלו בעיקר המבוגרים, אנשי שמאל ותיקים, שזיהו את האסון המתרגש עלינו, כנראה על סמך השכלתם וניסיונם. לצעירים ולמצטרפים החדשים מהימין הרך לקח יותר זמן להגיב לאיום הזהותי — לצעירים אולי מפאת חוסר ניסיון, או משום שגדלו לתוך דמוקרטיה והתקשו לדמיין אופציה אחרת, ולימין הרך אולי משום שלהם לא היה די באיום אמורפי על הדמוקרטיה כדי לחצות את הרוביקון ולהפגין עם מי שעד לפני רגע נחשבו ליריביהם הפוליטיים. לשם כך נדרש איום קונקרטי.

להבדלים בתפישת האיומים על ישראל בין צעירים למבוגרים ובין ימנים לשמאלנים יש תימוכין במחקר. בסדרת סקרים שערכנו עם מדגמים מייצגים של יותר מ-4,500 יהודים ישראלים בשנים 2018–2022, שאלנו על איומים סימבוליים-זהותיים (איומים על הזהות היהודית והדמוקרטית של המדינה), ועל איומים פיזיים (מלחמות, טרור), וגם ביקשנו מהנשאלים לדרג שמונה איומים על החברה הישראלית לפי סדר חשיבותם בעיניהם (כגון: איום על הדמוקרטיה, מלחמה וטרור, פערים חברתיים, יוקר המחיה ועוד). הממצאים הראו שימנים מדרגים את האיום הפיזי כחמור יותר — 72% דירגו אותו כאחד משלושת

הנושאים החשובים ביותר בעבורם, בהשוואה לשמאלנים — 49%. לעומת זאת, יותר ממחצית (55%) מהשמאלנים תופשים את האיום על הדמוקרטיה כאחד משלושת הנושאים החשובים, בעוד שרק רבע מהימנים תופשים אותו כך.

בדירוג החשיבות של שמונה נושאים מרכזיים בסדר היום הציבורי, האיום הפיזי דורג במקום הראשון אצל ימנים, ורק במקום השלישי אצל שמאלנים; ואילו אצל שמאלנים האיום על הדמוקרטיה דורג במקום הראשון ורק במקום החמישי בקרב ימנים. השוואה בין הדור הצעיר (18–40) למבוגר (40 ויותר) מעלה תמונה דומה: רוב הצעירים (65%) תופשים את האיום הביטחוני כחמור יותר מכפי שתופשים אותו המבוגרים (59%), בעוד שהמבוגרים תופשים את האיום על הדמוקרטיה כחמור יותר (50%) מכפי שתופשים אותו הצעירים (27%). אם יש הבדלים בין רף התגובה של צעירים וימנים לאיומים זהותיים ולאיומים פיזיים לבין רף התגובה של שמאלנים ומבוגרים לאיומים אלה — אז ייתכן שההשתתפות הגדלה של צעירים ושל הימין הרך במחאה קשורה לטרור הגובר בחודשים האחרונים ולירידה באופטימיות לגבי הביטחון הלאומי, כמשתקף בסקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה, שנערך במרץ.

אבל ב-26 במרץ קרה משהו דרמטי יותר, שאינו מוסבר רק בשינויים לאורך זמן בתחושת הביטחון. ערב קודם לכן גלנט נשא נאום שבו דרש לעצור מייד את חקיקת ה"רפורמה" המשפטית, בנימוק שיש "סכנה ברורה ומיידית לביטחון המדינה". מאז שמשה דיין הזהיר מפני חורבן בית שלישי במלחמת יום הכיפורים לא נשמעה אזהרה כה חמורה מפי שר ביטחון מכהן.

התגובה של נתניהו לאזעקת האמת של גלנט היתה הפוכה מהמצופה ממנהיג אחראי, המציב את האינטרס הלאומי מעל האינטרס הפוליטי או האישי. במקום לעצור ולטפל באיום הביטחוני לפני כל דבר אחר, הוא ירה בשליח ופיטר את שר הביטחון. בעקבות השילוב הבלתי נתפש של שר ביטחון המתריע, בניגוד לאינטרס הפוליטי שלו, על סכנה לביטחון המדינה, והתגובה הבלתי סבירה בעליל של נתניהו, נפל האסימון אצל הרבה צעירים ומצביעי ימין מתונים.

אם תחושת האיום טרם הגיעה לרף התגובה של כולם עד אז, באותו ערב פעמוני האזעקה העירו וטילטלו את רוב הישראלים. אם עד לאותו רגע המחאה נתפשה כעוסקת בנושא אמורפי, הרי שהדרמה סביב פיטורי גלנט יצרה קונקרטיזציה של האיום, הפכה אותו לממשי, ועוררה חרדה של ממש מפני

מלחמה. חשוב מכך: הפיטורים העלו ספקות וחרדות לגבי כשירותו של ראש הממשלה לנהל מדינה הנמצאת במצב ביטחוני כה חמור.

ליל 26 במרץ היה קו פרשת מים בעבור מצביעי ימין רבים, שהאמינו שרק נתניהו והליכוד מסוגלים לתת מענה לאיום הביטחוני. הסאגה סביב פיטורי גלנט (ואין זה משנה שנתניהו חזר בו כביכול), הטרור הגואה, ותחושת אי־נוחות גוברת לגבי השרים הקיצונים וחסרי הניסיון הממונים על הביטחון הלאומי, בן גביר וסמוטריץ' — הובילו רבים למסקנה שלא ניתן עוד לסמוך על מפלגות הקואליציה.

מחקרים בפסיכולוגיה פוליטית מראים שאיומים גורמים לסחף לכיוון שמרני, כלומר להתחזקות התמיכה בימין הפוליטי. אבל עיון מדוקדק יותר בממצאים מלמד שאיומים מעוררים בעיקר רצון לביטחון. כל עוד הימין סיפק את הסחורה, נסך תחושת ביטחון סובייקטיבית, כל פיגוע וכל רקטה מעזה רק חיזקו את שורותיו. עם התרופפות הקישור בין הימין לביטחון, והתחזקות ההכרה שהימין היום הוא חלק מהבעיה ולא חלק מהפיתרון — מצביעי ימין רבים מחפשים מפלט, בסיס בטוח חדש.

יש להניח שגם הפעם גנץ נקלע באופן לא מתוכנן לפוזיציה פוליטית שבה הוא גורף את כל הקלפים. עם זאת, נקרתה לו הזדמנות בלתי חוזרת לנטוע בציבור את התפישה שהוא ומפלגתו, המחנה הממלכתי, הם נאמני הביטחון החדשים, ולגזול מהליכוד את הבלעדיות בנושא שנמצא בליבת הפוליטיקה הישראלית. אם, בנוסף, הוא יידע לנצל את מעמדו הרעוע של גלנט בממשלה ולצרף אותו לשורותיהם, הוא יוכל לשנות דרמטית את פני המפה הפוליטית בישראל.

עם זאת, השאלה המהותית יותר שעל התומכים הוותיקים והחדשים של מחנה גנץ לשאול היא, האם גנץ לא רק ידיח את נתניהו מהתואר "מר ביטחון" אלא הוא גם האיש שבאמתחתו היוזמה, הכלים והנחישות לבלום את המגמות ההרסניות בחברה הישראלית ולהוביל לשינוי הנדרש? התנהלותו הפסיבית, חיבוקי את המתנחלים והססנותו עד כה — כל אלה אינם מעודדים, ואפשר שהוא ישמש רק מגרש חנייה למנדטים מתנדנדים, עד שתימצא כתובת ביטחונית אחרת, חדשה ורעננה.

פרופ' הירשברגר, פרופ' הירש־הפלר, וד"ר (אל"מ במיל') אריאלי, הם מרצים וחוקרים באוניברסיטת רייכמן

לחצו על הפעמון לעדכונים בנושא:

בני גנץ תוכנית נתניהו־ליון